

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Аспірантура та ад'юнктура

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни

**ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ**

вибіркових компонент освітньо-наукової
програми третього рівня вищої освіти
(підготовки доктора філософії)

спеціальності 053 «Психологія»

спеціалізації «Юридична психологія»

**Тема № 4. Психологічна специфіка діяльності психолога в
ювенальній превенції**

м. Харків
2023 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

Завідувачка кафедри психології та соціології ХНУВС, доктор психологічних наук, професор Євдокімова О.О.

Рецензенти:

1. Начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент Станіслав Ларіонов

2. Професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор Наталія Мілорадова.

План лекції:

1. Форми і напрямки роботи психолога ювенальної превенції.
2. Заходи ювенальної превенції в діяльності органів публічної адміністрації.
3. Протидія поширенню соціально-негативних явищ у молодіжному середовищі.
4. Формалізовані та малоформалізовані методики в роботі ювенального психолога.
5. Захист прав дитини як пріоритетний напрям роботи.
6. Дитяча безпритульність: аналіз проблеми.
7. Діагностика девіантної поведінки підлітків.
8. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків.

Основна література

1. Бочелюк В.Й. Юридична психологія : навч. посібник. Київ : Центр учб. літ., 2017. 335 с.
2. Геращенко О. В. Психологічна корекція поведінки схильних до бродяжництва підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 24 с.
3. Методичні рекомендації для працівників ювенальної превенції з питань запобігання та профілактики небезпечних розваг дітей, пов'язаних із використанням мережі Інтернет / [уклад.: О.О. Євдокімова, В. В. Чумак, Ю. В. Александров та інш.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 52 с.

Додаткова література

1. Лобанова А.С., Калашнікова Л.В. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во «Каравела», 2017. 470 с.
2. Остапович В.П., Барко В.І., Ярема Н.Ю. та ін. Робота з дітьми з ознаками ризикованої поведінки: метод. рекомендації Київ: ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін, 2017. 95 с
3. Психологічні аспекти ювенальної юстиції: навч. посібник уклад.: Л.І. Мороз, С.І. Яковенко, Ю.В. Меркулова, О.М. Пасько Одеса: ОДУВС, 2015. 228 с.
4. Соціальна робота з сім'єю : підручник : затверджено МОН України / Н.Ю. Максимова. Київ : ВПЦ "Київ. ун-т", 2015. 350 с.

Текст лекції

Історія людської цивілізації свідчить про те, що і стан, і витоки економічного та духовного благополуччя суспільства, пріоритет моральних цінностей, прав та свобод особи перебувають у прямій залежності від того, наскільки держава надає можливості для всебічного розвитку дитини, захисту її законних інтересів та створення умов для її нормального психофізіологічного розвитку.

Безумовно, захист та охорону прав дітей уповноважені та зобов'язані здійснювати багато суб'єктів: від законних представників дитини, закладів освіти й установ охорони здоров'я до правоохоронних органів. Однак історично так склалося, що найбільші очікування щодо запобігання вчиненню злочинів дітьми та стосовно дітей суспільство покладає саме на поліцію. Для ефективної реалізації покладених на поліцію повноважень захисту дитинства виділено окремий підрозділ у поліції превенції – ювенальну превенцію. Згідно із чинними нормативно-правовими актами, що регулюють профілактичну діяльність правоохоронних органів, основним і найпершим завданням поліцейського ювенальної превенції є вжиття всіх можливих заходів для недопущення вчинення правопорушень неповнолітніми, оскільки діти-правопорушники є «резервом» злочинності в майбутньому.

Разом із виявленням та усуненням умов і чинників, які сприяють вчиненню дітьми протиправних діянь, виявленням дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, пияцтво та жебрацтво, ювенальні поліцейські в щоденній поліцейській діяльності стикаються з необхідністю проводити профілактичну роботу безпосередньо з дитиною, що потребує спеціальних знань та навичок. Тому формування спеціалізованої ювенальної компетентності поліцейських є актуальним питанням під час підготовки майбутніх працівників поліції превентивної діяльності, результатом діяльності яких стане як зростання рівня довіри до поліції, виховання

правосвідомого покоління молоді, так і зниження рівня дитячої злочинності, зокрема рецидивної.

У системі профілактичної діяльності поліції, на думку деяких науковців (О. Джужа, В. Василевич, О. Гіда), прийнято виділяти загальну, або загальносоціальну профілактику вчинення злочинів, яка не є персоніфікованою, та індивідуальну, або індивідуалізовану, заходи якої адресовані конкретним особам.

Безсумнівно, вжиття зазначених профілактичних заходів під час роботи поліції з дітьми потребує особливих підходів. Важливим аспектом виконання превентивної функції поліції в розрізі недопущення дитячої злочинності, на думку авторів програми «Школа і поліція» К. Новохатньої, Т. Журавель, А. Шмалько, є виявлення, під час проведення загальнопрофілактичних заходів у дитячих колективах, причин та умов, що можуть сприяти вчиненню дітьми адміністративних та кримінальних правопорушень, та їх подальше усунення як у межах поліцейської діяльності, так і з перенаправленням до зацікавлених компетентних органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування обов'язкової для розгляду інформації. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Так, практика сьогодення доводить, що проводити профілактичні заходи з дітьми якісно спроможні лише поліцейські, які додатково мають педагогічну освіту або ж самостійно доклали зусиль для підвищення власного рівня комунікативної компетентності. До того ж для ефективного проведення заходів загальної профілактики в дитячих колективах необхідні знання з вікової психології та фізіології дитини.

Також обізнаність поліцейського щодо видів девіантної поведінки, умов соціуму, які можуть спровокувати її появу у дитини, та способів корекції таких проявів, безумовно, допоможуть у превенції дитячої злочинності. Набуття правоохоронцем зазначених вмінь для ефективної роботи з дитиною можна охарактеризувати як формування ювенальної компетентності

поліцейського, якої і мають набути майбутні поліцейські – здобувачі вищої освіти ЗВО, які готують кадри для підрозділів Національної поліції України.

Так, під час реалізації на території України проекту «Школа і поліція» завданнями поліцейського, який впроваджує новітню модель співпраці поліції і закладу освіти, що має на меті постійну участь закріпленого за закладом середньої загальної освіти поліцейського, є створення безпечного середовища в школі, зменшення злочинності в школі та захист вразливої категорії учнів від віктимізації та вимагання. Виконання таких функцій поліції у співпраці з педагогічними працівниками реалізується за допомогою педагогічних методів виховання особистості. Одним із таких є метод переконання, який по суті є способом взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування в останніх поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки. І вихователями в такому разі вважатимуться саме поліцейські, які проводять заходи загальної профілактики в школі. Важко переоцінити й ефективність застосування поліцейським, уповноваженим на здійснення превентивної функції поліції в дитячому середовищі, такого педагогічного методу (за класифікацією Ю. Бабанського), як особистий приклад, коли дитині наводяться позитивні приклади із життя самого правоохоронця, приклади тих осіб, з якими стикається поліція у своїй повсякденній діяльності. Під час загальнопрофілактичних заходів у дитячих колективах, які зазвичай проводяться у формі лекції, бесіди, пояснення і навіть диспуту, інспектор ювенальної превенції може виступати в ролі впливового вихователя, авторитетна думка якого з великою ймовірністю буде взята до уваги вихованцями різного віку.

Отже, виховна роль поліцейського у формуванні законослухняного молодого покоління є беззаперечною. Однак для ефективного проведення заходів загальної профілактики з дітьми, окрім досвіду і знань у сфері правоохоронної діяльності, ювенальному поліцейському необхідні теоретичні і практичні знання з педагогічних дисциплін. Із появою в

структурі Національної поліції у 2015 р. підрозділу патрульної поліції, реалізаторами проекту «Школа і поліція» частково стали і патрульні поліцейські, особливо в питаннях попередження дитячого дорожньо-транспортного травматизму.

Беззаперечними перевагами під час підбору кадрів для проведення лекцій із дітьми була наявність педагогічної освіти та вміння застосовувати педагогічні методи під час роботи з дитячими колективами. Однак із дітьми, які потрапляють на облік у територіальні підрозділи поліції, проводити заходи уповноважені виключно інспектори ювенальної превенції, від яких у повному сенсі залежить майбутнє дитини, яка вже одного разу вступила в конфлікт із законом.

Згідно з вимогами наказу Міністерства внутрішніх справ №1044, що регулює індивідуально профілактичну діяльність поліції ювенальної превенції, визначено такі категорії дітей-підобліковців: – дитина, якій слідчим повідомлено про підозру у вчиненні злочину; – дитина, яка засуджена судом за вчинення злочину до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; – дитина-кривдник, яка скоїла домашнє насильство; – дитина, яка протягом року скоїла два і більше адміністративних правопорушення; – дитина-утікач, яка двічі залишила постійне місце проживання та вважалася безвісти зниклою.

Вимірюванням ефективності роботи поліцейського, який закріплений за веденням обліково-профілактичної справи на дитину правопорушника, є недопущення повторного вчинення дитиною протиправних діянь, запобігання фактам вчинення злочинів щодо підобліковця, соціалізація неповнолітнього, реалізація права дитини на здобуття освіти та подальше працевлаштування. Важливим аспектом у вирішенні майбутнього дитини, яка вчинила кримінальне правопорушення, є можливість участі ювенального поліцейського в судовому засіданні.

Так, за сформованої ювенальної компетентності інспектора ювенальної превенції, яка буде полягати, серед іншого, у вмінні визначати реальні

потреби дитини з урахуванням її рівня психоемоційного розвитку та сприянні вибору найвпливовішої міри покарання суддею, реалізація принципу «правосуддя, дружнє до дитини» буде значною мірою залежати від поліції. За статистичними даними

Управління інформаційно-аналітичної підтримки Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області, упродовж 2018 р. на обліку в поліції перебувало 209 дітей віком від 11 до 18 років. Під час взяття на облік інспектором для кожної дитини складається план індивідуально-профілактичної роботи з урахуванням психологічних особливостей дитини. Зрозуміло, що без комплексних знань із вікової психології та вміння ідентифікувати психофізіологічні особливості кожної особи віком до 18 років складання такого плану відповідальним поліцейським неможливе. Розуміння того, що дитина вчиняє ті чи інші протиправні діяння під впливом того соціуму, в якому вона перебуває, зумовлює необхідність здобуття ювенальним поліцейським знань із соціологічних дисциплін та застосування їх насамперед для якісної превентивної роботи з дітьми з різними видами девіантної поведінки. До того ж не всі типи девіантної поведінки є порушенням норм права, за що передбачено юридичну відповідальність. Є такі типи такої поведінки, які порушують соціальні норми, однак до компетенції поліції не належить вжиття заходів для їх припинення та притягнення до відповідальності осіб за вчинення, наприклад, культурної девіації або за психічне відхилення.

Отже, під час реагування на вчинки дітей, які є проявами девіантної, «неприйнятної в даному соціумі» поведінки, перед поліцейським ювенальної превенції насамперед постає питання юридичної кваліфікації події, документування правопорушення, якщо ж явище не є адміністративним або кримінальним правопорушенням, то потрібне якісне перенаправлення дитини до інших державних або недержавних установ для отримання необхідних послуг кваліфікованих фахівців: дитячого, підліткового, сімейного або кризового психолога, соціального педагога, соціального

працівника закладу Мінсоцполітики або навіть медичного працівника. Необхідність пере направлення дитини поліцейським обумовлена, з одного боку, вимогами чинних нормативних актів, як-от постанова Кабінету Міністрів України № 800 від 3 жовтня 2018 р. «Про деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю», з іншого – довірою населення як основним критерієм ефективності роботи поліції, завдяки отримання позитивного результату під час реагування на звернення громадян, навіть якщо вони не належать до компетенції поліції.

Проактивний підхід, орієнтований на вирішення проблем громадян, зокрема тих, які не досягли 18-річного віку, є необхідною складовою частиною ювенальної компетентності поліцейського. Робота з дитиною, яка потрапляє в поле зору поліції, потребує мультидисциплінарних підходів не тільки в разі скоєння неповнолітнім протиправних діянь, а й коли дитина стає жертвою злочинів. І роль ювенального поліцейського є першочерговою як у виявленні факту вчинення злочину стосовно дитини, так і в залученні фахівців, дотичних до вирішення проблеми дитини, надання комплексних юридичних, соціальних і психологічних послуг.

Мабуть, саме під час інтерв'ювання дитини, щодо якої вчинено протиправні діяння, поліцейському ювенальної превенції вкрай необхідним буде використання знань широкого кола наук: усіх юридичних дисциплін, що включає в себе ювенальне право, фізіології, зокрема патофізіології, вікової психології, психофізіології, соціології.

Однак формування ювенальної компетентності, яка б надавала можливість поліції виявляти потерпілих осіб віком до 18 років, навіть якщо злочин, учинений щодо них, не мав тяжких наслідків для фізичного здоров'я, стало б запорукою реалізації в Україні саме прав дитини на захист від експлуатації, зокрема сексуальної, і, звісно, захист прав дитини в їх широкому розумінні.

Отже, ми дійшли висновку про необхідність мультидисциплінарної підготовки кадрів для підрозділів ювенальної превенції у відомчих ЗВО України. Розроблення курсів, навчальних планів, програм має бути проведено з урахуванням завдань, що постають перед поліцейськими ювенальної превенції, а саме:

- проведення заходів загальної профілактики з дітьми з метою виховання законослухняного, правосвідомого молодого покоління;
- встановлення партнерських стосунків із громадою, зокрема, через здобуття авторитету серед дітей;
- проведення заходів індивідуальної профілактики з дітьми з метою недопущення вчинення ними протиправних діянь;
- виявлення дітей, потерпілих від кримінальних правопорушень, зокрема тих, які скоєно в колі сім'ї або друзів, та проведення якісного опитування дитини, що не травмуватиме її психіку перенаправлення дітей до фахівців інших установ із метою отримання дитиною необхідної послуги. Здобуття поліцейським ювенальної превенції необхідних для виконання зазначених завдань вмінь та навичок, які, як ми бачимо, виходять далеко за межі лише юридичних наук, передбачають використання методик роботи дитячого психолога, педагога-вихователя, іноді навіть менеджера-фасилітатора, якій ініціює й організовує надання комплексної послуги дитині, і буде формуванням ювенальної компетентності майбутнього поліцейського.